

Zbigniew GRZĄDZIELSKI

Kulturalna i oświatowa działalność Spółdzielczej Składnicy Materiałów Piśmienniczych „Oświata” w Częstochowie w latach 1940–1946

Pod koniec 1940 roku w warunkach ogromnego przygnębienia i okupacyjnego teroru grupa spółdzielców i nauczycieli, uprzedzając mające się ukazać zarządzenie władz niemieckich, zabraniające zakładania wszelkich instytucji polskich, przystąpiła do organizowania Spółdzielni Księgarsko-Papierniczej. Nie miała to być tylko placówka handlowa. Pod jej szyldem organizatorzy zamierzali ukryć działalność kulturalno-oświatową, mającą zaspokajać potrzeby intelektualne swych członków oraz zrzeszać nauczycieli z miasta i powiatu, a także instytucje społeczne i oświatowe.

Miała też organizować czytelnie, biblioteki i wystawy popularyzujące sztukę, poza swoją statutową działalnością, polegającą na rozprowadzaniu książek, podręczników do nauki, zeszytów i pomocy naukowych.¹

W tym celu na pierwszym posiedzeniu osób zainteresowanych powołany został komitet organizacyjny Spółdzielni w składzie:

Maria Bebejewska – nauczycielka (Częstochowa)

Jan Cichy – nauczyciel (Częstochowa)

Zofia Drachowska – nauczycielka (Częstochowa)

Józef Dobosz – Prezes Rady Okręgowej Spółdzielni w Częstochowie

Bolesław Dziekan – członek Zarządu Spółdzielni Spożywców „Jedność” w Częstochowie

Piotr Dąbrowski – nauczyciel (Częstochowa)

Henryka Haremza – urzędniczka (Częstochowa)

Ignacy Jarmuda – nauczyciel (Częstochowa)

Bronisław Karwat – kierownik Spółdzielni Spożywców „Jedność” w Częstochowie

Piotr Koch – kierownik szkoły w Rędzinach

Antoni Łoziński – kierownik Oddziału „Spółdzielni” w Częstochowie

Czesław Milka – nauczycielka (Częstochowa)

Roman Ostaszewski – nauczyciel (Częstochowa)

Stanisława Pietruszyńska – nauczycielka (Częstochowa)

Kazimierz Piaścik – z-ca kierownika Spółdzielni Spożywców „Jedność” w Częstochowie

¹ Z. Grządzielski, J. Pietrzykowski, *Polentumsträger (Dzieje nauczycieli na ziemi częstochowskiej w latach 1939–1945)*, Katowice 1988, s. 117.

Franciszek Puźniakowski – lustrator „Spółdzielni”
 Szymon Respondek – nauczyciel (Kawodrza)
 Zdzisław Schmidt – nauczyciel (Częstochowa)
 Piotr Tałaj – nauczyciel (Częstochowa)
 Helena Żmuda – nauczyciel (Częstochowa).

Pierwsze Walne Zgromadzenie, które odbyło się 3 marca 1941 r. w lokalu Spółdzielni Spożywców „Jedność” przy ul. 1 Maja 6 pod przewodnictwem Bronisława Karwata, powołano do życia Spółdzielczą Składnicę Materiałów Piśmienniczych „Oświata”. Wyłoniło też Radę Nadzorczą w osobach:

Józef Dobosz – przewodniczący
 Bolesław Dziekan – zastępca
 Jan Cichy – członek
 Ignacy Jarmuda – członek
 Piotr Koch – członek
 Roman Ostaszewski – członek.

Zastępcami członków zostali: Henryka Haremza, Czesław Milka, Jan Szwedowski, a 6 marca 1941 roku Rada Nadzorcza wybrała pierwszy zarząd Spółdzielni „Oświata” w składzie:

Kazimierz Piaścik – przewodniczący
 Zdzisław Schmidt – skarbnik
 Piotr Dąbrowski – sekretarz.

W tym samym jeszcze dniu nowo obrany zarząd dokonał rejestracji „Oświaty” w Sądzie Okręgowym, przedkładając komplet wcześniej przygotowanych dokumentów wraz ze statutem zawierającym osiem rozdziałów.²

Największą trudnością w całym przedsięwzięciu okazał się brak odpowiednich funduszy. Wówczas z pomocą przyszła Spółdzielnia Spożywców „Jedność”, która udzieliła składnicy pożyczki w materiałach, na bardzo korzystnych warunkach, na sumę 18.000 złotych oraz 7.000 w gotówce. W końcu września 1941 r. „Oświata” uruchomiła pierwszy sklep detaliczny przy Al. Wolności 13 wraz z małym zapleczem. Na kierownika sklepu Zarząd desygnował Stefana Rękasa. Sklep szybko zyskał klientelę, a obroty pod koniec roku 1942 osiągnęły 392.800 zł, co przy stanie 122 członków było sukcesem.

W marcu 1943 roku „Oświata” otrzymała w użytkowanie obszerniejszy lokal przy Alei NMP 12, gdzie utworzono biuro i pomieszczono magazyn. Opracowany w 1943 roku przez Zarząd plan rozwoju Spółdzielni przewidywał utworzenie dostatecznej sieci sklepów detalicznych w mieście, uruchomienie nowoczesnej drukarni i introligatori, zorganizowanie wytwórni zeszytów, zakup własnego budynku, do skupienia działalności łącznie z magazynem w jednym miejscu, rozwinięcie działalności wydawniczej, zakup własnego środka transportu. Realizując plan, w 1943 r. Zarząd zakupił komplet maszyn introligatorskich najnowszej generacji, które, ukryte przed okiem okupanta, przeleżały w magazynie Spółdzielni „Jedność” i zamontowane zostały dopiero po wojnie. W 1943 r. rozwinięto szerszą akcję zakładania spółdzielni uczniowskich w powiecie częstochowskim. W tym celu Tajna Organizacja Nauczycielska (TON) zleciła tę akcję członkowi Zarządu Zdzisławowi Schmidtowi. Wykonywał ją w daleko posuniętej konspiracji. Wszystkie Spółdzielnie przeszkoliły w tym czasie kilkuset uczniów w Zarządach, radach nadzorczych i przygotowały ich do pracy w spółdzielczości, a liczba 41

² Sprawozdanie z działalności Spółdzielczej Księgarni i Składnicy Materiałów Piśmienniczych „Oświata” za 1946 r.

spółdzielni uczniowskich świadczyła o powodzeniu założonych celów. Była to więc praca wychowawcza o doniosłym znaczeniu, a jej celem było uspołecznienie polskiej młodzieży.

Na terenie miasta praca tego rodzaju napotykała na trudności, bowiem schulrat, mający łatwy dostęp do szkół, zabronił prowadzenia spółdzielni uczniowskich. W szkołach działać mogły jedynie sklepiki szkolne ograniczające się wyłącznie do zaopatrywania uczniów w przybory i nieliczne materiały szkolne.

Dzięki „Oświacie” kilkadziesiąt składnic i księgarni, a nawet Oddział Materiałów Piśmienniczych „Społem” w Warszawie, zaopatrywano w artykuły biurowe wprost z magazynów. Częstochowa była bowiem w Generalnej Guberni jednym z poważniejszych ośrodków drobnego handlu poza Warszawą. Spółdzielnia „Oświata” oddawała nieocenione usługi tajnemu nauczaniu w zaopatrywaniu młodzieży w podręczniki. W 1943 r. kierownictwo TON w Częstochowie ustaliło z wtajemniczonymi członkami Zarządu Spółdzielni, że książki do tajnego nauczania z Warszawy nadchodzić będą na adres „Oświaty” w skrzyniach i belach jako artykuły piśmiennicze lub papier do pakowania. Takie przesyłki dwukrotnie nadeszły z Warszawy, sprawnie rozprowadzone przy pomocy tzw. „rikszy”, jedyne go środka transportu w „Oświacie”.³

Pragnąc zapewnić pracownikom dostęp do książki, „Oświata” uruchomiła bezpłatną bibliotekę, z której korzystali pracownicy, ale też i inne zaufane osoby. Wśród pozycji znajdowały się, obok beletrystyki, książki naukowe, stanowiące niejednokrotnie dla uczniów i studentów tajnego nauczania poszukiwane lektury.

Na terenie Spółdzielni prowadzona była szersza działalność oświatowa, wykraczająca poza tematykę spółdzielczą. Odbywały się odczyty, dyskusje na tematy kulturalno-oświatowe, a nawet narodowe. Dominował w tej działalności nauczyciel Edmund Próchniewicz, ale nie tylko. Po upadku powstania warszawskiego, choć przerwały się kontakty handlowe z Warszawą, to w spotkaniach spółdzielców z Radą Nadzorczą, Zarządem i ludźmi zapraszonymi na czoło wysunął się problem pomocy dla warszawiaków. Spotkania te przeradzały się w patriotyczne manifestacje, połączone ze śpiewem, występami artystycznymi. Młodzież recytowała wiersze polskich poetów, starsi dyskutowali na interesujące tematy. Spółdzielcy uczestniczyli w tych spotkaniach całymi rodzinami. Zbierano datki i dary dla przesiedleńców. Zarząd, dążąc do zapewnienia własnej specjalistycznej kadry, skierował trzech pracowników: Stefana Rękasa, Stanisława Tobijańskiego i Tadeusza Krzewińskiego na kursy księgarskie Gebethnera i Wolffa w Warszawie prowadzone drogą korespondencyjną. Wybuch powstania pokrzyżował dalsze plany. Zbliżający się koniec wojny wzmagał zagrożenia. Ciągłe naloty żandarmerii, wyłapywanie pracowników Spółdzielni do kopania rowów przeciwczołgowych nasiliły się do tego stopnia, że w Spółdzielni pozostał jedynie zastępca kierownika i dwaj praktykanci ze szkoły handlowej, którzy nie zostali przez Niemców zabrani do prac przymusowych.

Ważną rolę w ukrywaniu ludzi zagrożonych Spółdzielnia spełniała przez cały okres funkcjonowania. Na ewidencji pracowników Spółdzielni były nazwiska uczniów tajnego nauczania, których w ten sposób ratowano przed wywiezieniem na przymusowe roboty do Rzeszy. Pełna mobilizacja wszystkich członków pozwoliła uchronić mienie Spółdzielni przed zniszczeniem w czasie przemieszczania się frontu.

Już po wyzwoleniu powołano Zarząd w składzie:

Kazimierz Piaścik – przewodniczący

³ Relacja pisemna Przewodniczącego Komórki Tajnej Organizacji Nauczycielskiej w Częstochowie Stanisława Wieruszewskiego w posiadaniu autora opracowania.

Zdzisław Schmidt – sekretarz

Stefan Rękas – członek.

Kierownictwo handlowe powierzono Stanisławowi Pasiece. Mając dalekosiężne plany, Zarząd poczynił starania o dalszą rozbudowę sieci handlowej już na początku 1945 roku. Władze miasta przychylnie ustosunkowały się do tych starań, przydzielając Spółdzielni dwa lokale. Spółdzielnia zyskała zatem dwa sklepy – nr 2 przy Alei NMP 16 i nr 3 przy ulicy Narutowicza 178.

Wobec ogromnych trudności z materiałami piśmiennymi i przyborami szkolnymi tuż po wojnie, zeszyty szkolne dla szkół przydzielał poprzez składnicę „Oświata” inspektor szkolny. Powiatowy Zarząd Związku Nauczycielstwa Polskiego postanowił zatem przejąć akcję zaopatrzenia w powiecie. W tym celu powołano 15 kwietnia 1945 roku Komisję Organizacyjną własnej spółdzielni zaopatrzenia wraz z księgarnią pod szyldem „Oświata”. W skład komisji weszli: Henryk Jędrusik – ówczesny prezes Zarządu powiatowego ZNP w Częstochowie, Henryk Kapuściński, Apolinary Omański i Władysław Hyla. Henryka Jędrusika zobowiązano do opracowania statutu spółdzielni i zwołania w tej sprawie zebrania walnego. Licznie zgromadzeni członkowie związku ZNP jak również niezrzeszeni w dniu 17 czerwca 1945 roku po zapoznaniu się z przygotowanym projektem podjęli uchwałę o rozpoczęciu zapisów członków. Opłatę po 100 złotych jako pierwszą ratę wniosło 125 członków, po 50 zł – 142. Prezesa Zarządu zobowiązano do poczynienia dalszych zabiegów organizacyjnych księgarni nauczycielskiej.⁴

W związku z mającym się odbyć 17 sierpnia zebraniem organizacyjnym członków nauczycielskiej spółdzielni księgarsko-wydawniczej, dokonano wyboru tymczasowej Rady Nadzorczej w osobach: Zofii Idzikowskiej – dyrektorki Gimnazjum i Liceum Żeńskiego im. J. Słowackiego, Juliana Sabata – inspektora szkolnego, Stanisława Wieruszewskiego – kierownika szkoły nr 6 w Częstochowie, Jana Kabałę – kierownika szkoły nr 5 w Częstochowie, Wawrzyńca Sowińskiego – kierownika szkoły w Kamyku, Andrzeja Kubickiego – kierownika szkoły w Mstowie oraz Władysława Cichowskiego, Alojzego Miecha, Stanisława Janikowskiego – reprezentujących nauczycielstwo z powiatu. Na zastępców obrano: Franciszka Balsama, Marię Ferlińską, Jana Ciepiewskiego. Członkami powołanego zarządu zostali: Henryk Jędrusik, Stefan Kapuściński i Jan Zegadło.

Projekt statutu przesłany został do Związku rewizyjnego Spółdzielczości, który wyraził sprzeciw i uznał za niecelowe tworzenie księgarni podobnej do już funkcjonującej w Częstochowie również pod szyldem „Oświata”. Sugerował przeniesienie do deklaracji członkowskich. Komisja powiatowa bezskutecznie próbowała zamysł odrębnej spółdzielni obronić. Prezes Oddziału powiatowego ZNP Henryk Jędrusik interweniował w Zarządzie Głównym Związku Zawodowego Spółdzielni w Łodzi. Niczego nie wskórał. Wówczas członkowie postanowili przekształcić zamierzoną spółdzielnię w spółkę nauczycielską. Po porozumieniu się z adwokatem Idzikowskim opracowany został akt spółki, który został sfinalizowany 1 września 1945 roku przed rejentem Tadeuszem Kossem w Częstochowie. Istotą aktu było zrzeczenie się członków księgarni, członków Rady Nadzorczej, zastępców i członków Zarządu swoich akcji na rzecz Oddziału Powiatowego i Grodzkiego ZNP. Prezydium Oddziału Powiatowego ZNP doprowadziło do uchwalenia wniosku o następującej treści: „Zarząd Oddziału Powiatowego ZNP przyjmuje do zatwierdzającej wiadomości sprawozdanie kasjera, akceptuje powsta-

⁴ Księga protokołów Powiatowego Zarządu ZNP w Częstochowie.

nie nauczycielskiej spółki księgarsko-wydawniczej „Promień” z.o.o. w Częstochowie i udziela tejeż spółce całkowitego poparcia”.⁵ Urząd Mieszkaniowy w Częstochowie decyzją z 17 lipca 1946 przydzielił spółce lokal w domu Frankego – Aleja NMP 14 na II piętrze składający się z 4 pokoi i 4 w oficynie po zwolnieniu ich przez Związek Zawodowy Muzyków.

Po krótkiej działalności księgarnia – spółka „Promień” zaprzestała działalności, a Oddział Powiatowy ZNP za pośrednictwem „Życia Częstochowy” wezwał udziałowców księgarni o zgłaszanie roszczeń majątkowych. W przypadku braku takowych Zarząd Oddziału sam miał zadecydować o pozostałym mieniu. Większość nauczycieli była nadal członkami Spółdzielni „Oświata”, nie zrywając z nią kontaktów, pozostali przynieśli swoje udziały do niej.⁶

13 listopada 1945 roku w pozyskanym lokalu przy Alei NMP 27 „Oświata” otworzyła księgarnię, która okazała się placówką oczekiwaną przez społeczeństwo. Dobrze wyposażona i oferująca klientom tanią książkę notowała wysokie obroty. Otwarcie księgarni połączono z uroczystym poświęceniem i wręczeniem Inspektorowi Szkolnemu Julianowi Sabatowi 12 kuponów na biblioteczki w cenie 2.500 zł każdy, dla szkół w mieście i powiecie oraz wręczeniem czeków na ręce wiceprezydenta Damazego Kapalskiego na sumę 10.000 zł z przeznaczeniem na potrzeby szkolne w mieście, a na ręce Starosty Powiatowego Józefa Kaźmierczaka zł 15.000 na potrzeby szkół w powiecie. Był to akces włączenia się Spółdzielni do pracy społeczno-wychowawczej i kulturalno-oświatowej.

W 1946 roku rozbudowana została wytwórnia zeszytów oraz uruchomiona introligatorynia w oparciu o zakupione wcześniej urządzenie i dokupione nowe maszyny, takie jak: 4-kolorowa liniarka, maszyny nożne do szycia zeszytów, 2 gilotyny i inne.

14 lipca 1946 r. w gmachu starostwa Powiatowego w Częstochowie odbyło się Walne Zgromadzenie członków „Oświaty” Spółdzielczej Księgarni i Składnicy Materiałów Piśmiennych, na którym dokonano wymiany 3 członków Rady Nadzorczej. Nowa Rada Nadzorcza ukonstytuowała się w następującym składzie:

1. Jan Ciepiewski – nauczyciel z Częstochowy
2. Bolesław Dziekan – członek Zarządu SS „Jedność”
3. Maksymilian Kanus – z-ca kier. Oddziału „Społem”
4. Piotr Koch – nauczyciel z Rędzin
5. Bronisław Klimczak – nauczyciel – prezes Oddziału Grodzkiego ZNP w Częstochowie
6. Eleonora Mariańska – nauczycielka z Częstochowy
7. Teodor Nocoń – urzędnik z Częstochowy
8. Edmund Próchniewicz – pracownik spółdz. z Częstochowy
9. Julian Sabat – inspektor z Częstochowy
10. Bolesław Stępień – nauczyciel, Komendant WFIPW (Wychowania Fizycznego i Przynsposobienia Wojskowego) w Częstochowie
11. Kazimierz Wasik – członek Zarządu SS „Jedność”
12. Jan Motłoch – urzędnik z Częstochowy.

Na zastępców powołano Jana Rydeckiego z Rudnik i Władysława Reterskiego z Częstochowy. Przewodniczącym Rady nadzorczej został Bronisław Klimczak, zastępującego Bolesław Dziekan, a sekretarzem Rady Jan Ciepiewski – kier. szkoły ćwiczeń

⁵ Tamże, s.

⁶ Protokół z posiedzenia Zarządu Oddziału powiatowego ZNP w Częstochowie z 4 III 1951.

przy Liceum Pedagogicznym. Wydziałem Rewizyjnym kierował Teodor Nocoń, Organizacyjnym – Maksymilian Kanus, Społeczno-Wychowawczym – Julian Sabat.

Prowadzenie Spółdzielni Rada powierzyła dotychczasowemu Zarządowi w składzie:

1. Kazimierz Piaścik – przewodniczący
2. Zdzisław Schmidt – sekretarz
3. Stefan Rękas – członek.

Kierownictwo handlowe pozostawiono nadal w rękach Stanisława Pasieki.⁷

Siedzibą zarządu był lokal przy Alei NMP 12.

Główną troską stała się rozbudowa działu wytwórczego. Obok zeszytów, brulionów, bloków rysunkowych produkowano notesy, ścianki kalendarzowe, kalendarzyki kieszonkowe, pamiętniki oprawne w płótno, zeszyty kolorowe do wycinanek, albumy, oprawiano książki. Dzięki produkcji zeszytów szkoły tak w mieście, jak i w powiecie nie odczuwały ich braku. W samym tylko roku 1946 wyprodukowano 2.500.000 zeszytów. Spółdzielnia swoją siecią dystrybucyjną objęła m.in. Lublin, Białą Podlaską, Olsztyn, Gdańsk, Gdynię, Poznań, Bydgoszcz, Szczecin, Wrocław, Warszawę, Kraków, Łódź, Katowice, Wałbrzych.

Bezpośrednie związki „Oświaty” z „Naszą Księgarnią” w Warszawie zaowocowały przejściem przez „Oświatę” zakładu głównego „Naszej Księgarni”, a tym samym pozwoliły na bezpośrednie zaopatrywanie szkół w mieście i w powiecie w podręczniki szkolne w wystarczających ilościach. Rozwożono je do placówek własnym autem półciężarowym. Propagując książkę, której dotkliwy brak odczuwało społeczeństwo, Spółdzielnia „Oświata” wystawiła swe stoisko na Wystawie Szkół Zawodowych w roku 1947. Na kursach organizowanych przez ZNP w Liceum Pedagogicznym, na konferencjach rejonowych organizowanych każdego roku u progu nowego roku szkolnego, a także konferencjach kierowników szkół „Oświata” oferowała literaturę dydaktyczną, lekturę szkolną i dzieła beletrystyczne.⁸

Zwyczącym się stało gromadzenie własnej spółdzielczej biblioteki, która posiadała następujące działy: ogólny, naukowy, beletrystyczny i zawodowy, łącznie 450 tomów. Sukcesem kulturalnym było zorganizowanie świetlicy spółdzielczej przy Związku Zawodowym Pracowników Spółdzielni „Oświata”, skupiającej pracowników i członków rodzin.

Dużą wagę przywiązywano do współpracy ze szkołami, w których młodzież, działając w spółdzielniach uczniowskich, uczyła się gospodarności, rozwijania inicjatyw, samodzielności działania. Zadanie utrzymywania kontaktów ze szkołami „Oświata” powierzyła Bronisławowi Pisuli, nauczycielowi z Częstochowy, który trzy dni w tygodniu odwiedzał szkoły w mieście i powiecie, zarówno podstawowe, jak i średnie. Instruował opiekunów spółdzielni uczniowskich o sposobach prowadzenia ich w myśl wymogów i zasad spółdzielczych. Spółdzielnia na własny koszt zorganizowała kurs szkoleniowy dla nauczycieli z miasta i powiatu, a także kursy dla rad nadzorczych i zarządów spółdzielni uczniowskich.⁹

Dzięki tej wspólnej działalności 31 grudnia 1946 roku funkcjonowało w mieście i powiecie częstochowskim 68 spółdzielni uczniowskich, z tego w szkołach średnich 14. Wszystkie prowadziły sklepiki szkolne z materiałami piśmiennymi, bułkami i słodyczami. Nie brakowało też różnych inicjatyw: w Liceum Pedagogicznym powstała uczniowska Spółdzielnia Pracy, klasowe biblioteczki spółdzielcze były prowadzone

⁷ Sprawozdanie Spółdzielczej Księgarni ..., s. 14.

⁸ Relacja Zdzisława Schmidta.

⁹ Tamże, s. 16.

przez spółdzielnie w Szkołach nr 4 i nr 6, ogródek zielarski. Szkoła nr 1, ogródek warzywny. Szkoła nr 22, Korespondencyjne Kursy Spółdzielcze-Szkoła nr 18 zbieranie ziół, grzybów i nasion – Szkoła w Mokrej. Pomysłów nie brakowało. Doceniając pionierską pracę nauczycielstwa oraz wyjątkowe trudności w pracy szkolnej z powodu braku lektury uzupełniającej, Spółdzielnia „Oświata” postanowiła każdą szkołę wyposażyć w komplet lektur szkolnych. W roku 1945 i 1946 takie komplety w cenie 4.000 każdy otrzymało 37 szkół o największym udziałem w spółdzielczym. W latach następnych akcją objęto dalszych kilka szkół. Powstałej w Częstochowie Wyższej Szkole Administracyjno-Handlowej Spółdzielnia przekazała 5.000 złotych na fundusz stypendialny oraz ofiarowała uczelni dwie mapy fizyczne – Europy i Polski. Z nadwyżek budżetowych, które w 1946 roku wyniosły 406,764 złote, wspierano też działalność charytatywną prowadzoną przez PCK i inne stowarzyszenia.

Spółdzielcy mieli ambitne plany. Zamierzali poszerzyć działalność, aby objąć zasięgiem wszystkie szkoły w powiecie i mieście, o czym informowali w rocznym sprawozdaniu za rok 1946.

W warunkach powojennych udziałowcy i członkowie z powiatu radomszczańskiego (17 spółdzielni) z powiatu piotrkowskiego (2 spółdzielnie) przeszli do własnych struktur spółdzielczych. Punkty „Społem” w powiecie częstochowskim przejęły Gminne Spółdzielnie „Samopomoc Chłopska”. Ranga „Oświaty” zmalała. Działalność kulturalno-oświatowa nie miała już takiego znaczenia, jak w okresie okupacji, ograniczała się do charakteru czysto handlowego. W kilka lat później „Oświata” zakończyła działalność w swojej pierwotnej formie.

W okresie od powstania do końca 1946 roku skupiła w swoich ramach 171 punktów spółdzielczych, w tym 73 działające w szkołach z powiatów częstochowskiego, radomszczańskiego, a nawet piotrkowskiego (Niechcice, Gorzkowice) i włoszczowskiego (Włoszczowa), 124 pracowników spółdzielczości, 76 nauczycieli, 14 urzędników, kilku rzemieślników oraz dwóch księży (ks. Serafin Opałko z Żarek i ks. Dionizy Będa z Częstochowy).¹⁰

Zarysowana zaledwie działalność „Oświaty” ukazuje złożoność tematu. Do tej chwili nie doczekała się szerszego naświetlenia.

¹⁰ Szczegółowy wykaz placówek spółdzielczych zawiera aneks.

ANEKS

Wykaz Spółdzielni – członków Spółdzielczej Księgarni i Składnicy Materiałów Piśmienniczych „Oświata” w Częstochowie

- Spółdzielnia Uczniowska „Przyszłość” – Rędziny
Spółdzielnia Spożywców „Społem” – Częstochowa
Spółdzielnia Spożywców „Jedność” – Częstochowa
Spółdzielnia Spożywców „Dąbrowianka” – Dąbrowa Zielona
Spółdzielnia Rolnik „Społem” – Kłomnice
Spółdzielnia Spoż. „Jutrzenka” – Soborzyce
Spółdzielnia Spoż. „Sprawiedliwość” – Koniecpol
Spółdzielnia Spoż. „Kawodrzanak” – Kawodrza Górna
Spółdzielnia Spoż. „Obrona” – Mstów
Spółdzielnia Spoż. „Zgoda” – Żuraw
Spółdzielnia Uczniowska – Zawady
Spółdzielnia Spoż. „Jutrzenka” – Krasice
Spółdzielnia Spoż. „Nadzieja” – Radziechowice
Spółdzielnia Spoż. „Zjednoczenie” – Przyrów
Spółdzielnia Uczniowska – Wyczerpy
Spółdzielnia Spoż. „Aniołów” – Częstochowa
Spółdzielnia Spoż. przy Hucie – Częstochowa
Spółdzielnia Uczniowska – Mykanów
Spółdzielnia Spoż. „Rozkiwit” – Choroń
Spółdzielnia Spoż. „Snop” – Rędziny
Spółdzielnia Spoż. „Siła” – Rudniki Częstochowskie
Spółdzielnia Spoż. „W jedności siła” – Stobiecko Miejskie
Spółdzielnia Pracy „Pionier” – Częstochowa
Spółdzielnia Spoż. „Uczciwość” – Kościelec
Spółdzielnia Spoż. „Siew” – Ślężany
Spółdzielnia Spoż. Uczniowska „Przyszłość” – Garnek
Spółdzielnia Uczniowska – Rzerzęczyce
Spółdzielnia Spoż. „Pszczółka” – Mokrzesz
Spółdzielnia Spoż. „Turowianka” – Turów
Spółdzielnia Spoż. „Lepsze jutro” – Cielątniki
Spółdzielnia Spoż. „Jedność” – Dobryszyce
Spółdzielnia Uczniowska – Kłobukowice
Spółdzielnia Uczniowska – Ciężkowice
Spółdzielnia Uczniowska – Olsztyn
Spółdzielnia Spoż. „Zorza” – Olsztyn
Spółdzielnia Uczniowska – Silniczka
Spółdzielnia Spoż. „Zgoda” – Kocin
Spółdzielnia Spoż. – Żarki
Spółdzielnia Spoż. – Radostków
Spółdzielnia Uczniowska – Kłomnice
Spółdzielnia Uczniowska – Kruszyna
Spółdzielnia Uczniowska – Maluszyn
Spółdzielnia Uczniowska – Mokrzesz
Spółdzielnia Uczniowska – Choroń

- Spółdzielnia Uczniowska – Grabówka
Spółdzielnia Uczniowska – Luborcza
Spółdzielnia Uczniowska – Skrzydlów
Spółdzielnia Spoż. – Wola Blakowa
Spółdzielnia Uczniowska – Cielętniki
Spółdzielnia Uczniowska – Wola Mokrzeska
Spółdzielnia Uczniowska – Mirów
Spółdzielnia Spoż. „Ufność” – Cykarzew
Spółdzielnia Uczniowska – Gidle
Spółdzielnia Uczniowska – Żaby
Spółdzielnia Spoż. „Siew” – Kobyłczyce
Spółdzielnia Uczniowska – Borowno
Spółdzielnia Uczniowska – Borowa
Spółdzielnia Uczniowska – Piaski
Spółdzielnia Uczniowska – Prusicko
Spółdzielnia Uczniowska – Dobryszycy
Spółdzielnia Uczniowska – Witkowice
Spółdzielnia Uczniowska – Wola Blakowa
Spółdzielnia Uczniowska – Suliszowice
Spółdzielnia Uczniowska – Złoty Potok
Spółdzielnia Uczniowska – Częstochowa SP 19
Spółdzielnia Uczniowska – Koniecpol
Spółdzielnia Spoż. „Źródło” – Mirów
Spółdzielnia Spoż. „Robotnicza” – Niechcice
Spółdzielnia Spoż. „Wspólne dobro” – Wola MOKrzeska
Spółdzielnia Spoż. „Przyszłość” – Lubojna
Spółdzielnia Spoż. „Powszechna” – Mykanów
Spółdzielnia Spoż. „Zgoda” – Secemin
Spółdzielnia Spoż. „Jedność” – Przyłek
Spółdzielnia Spoż. „Oszczędność” – Stanisławice
Spółdzielnia Uczniowska – Niechowice
Spółdzielnia Spoż. – Strzałków
Spółdzielnia Spoż. „Zgoda” – Siłnica
Spółdzielnia Uczniowska – Wiewiórów
Spółdzielnia Spoż. „Dobrobyt” – Kuchary
Spółdzielnia Spoż. „Wspólna Praca” – Ożarów
Spółdzielnia Uczniowska – Rusinów
Spółdzielnia Uczniowska – Częstochowa
Spółdzielnia Uczniowska – Grabówka
Spółdzielnia Skład Materiałów Piśmienniczych – Miechów
Powiatowa Spółdzielnia Rolniczo-Handlowa – Chrzastów
Spółdzielnia Skład Materiałów Piśmienniczych – Tomaszów Mazowiecki
Powiatowa Spółdzielnia Rolniczo-Handlowa – Przybyszów
Spółdzielnia Księgarska „Pomoc szkolna” – Rawa Mazowiecka
Spółdzielnia Uczniowska – Biała Góra
Spółdzielnia Uczniowska – Konopiska
Spółdzielnia Uczniowska „Zgoda” – Bargły
Spółdzielnia Uczniowska „Ufność” – Cykarzew

- Spółdzielnia Uczniowska – Dźbów
Spółdzielnia Spoż. – Skrzyńki
Szkoła Powszechna II st. – Blachownia
Szkoła Powszechna III st. – Rębilice
Szkoła Powszechna – Wrzosowa
Spółdzielnia Uczniowska – Kocin
Szkoła Powszechna I st. – Huta Stara
Spółdzielnia Uczniowska – Wilkowiecko
Spółdzielnia Uczniowska – Rększowice
Spółdzielnia Uczniowska – Łazice
Spółdzielnia Uczniowska – Jamki
Spółdzielnia Uczniowska – Mokrzesz
Spółdzielnia Uczniowska – Częstochowa SP 20
Spółdzielnia Uczniowska – Iwanowice
Spółdzielnia Uczniowska – Aleksandria
Spółdzielnia Uczniowska – Częstochowa SP 12
Spółdzielnia Uczniowska – Kamyk
Spółdzielnia Uczniowska – Kuźnica
Spółdzielnia Uczniowska – Szarlejka
Spółdzielnia Uczniowska – Pierzchno
Spółdzielnia Uczniowska – Częstochowa SP 23
Rejonowa Spółdzielnia Rolno-Handlowa – Gorzkowice
Spółdzielnia Uczniowska – Kuków
Spółdzielnia Uczniowska – Popów
Spółdzielnia Uczniowska – Gorzkowice
Spółdzielnia Uczniowska – Libidze
Spółdzielnia Spoż. „Młot” – Konopiska
Spółdzielnia Uczniowska – Przystajń
Koło Samokształceniowe przy Gimnazjum im. R. Traugutta (1945) – Częstochowa
Spółdzielnia Spoż. – Dźbów
Spółdzielnia Uczniowska przy Liceum Pedagogicznym (1945) – Częstochowa
Spółdzielnia Uczniowska – Cisie
Spółdzielnia Uczniowska przy Gimnazjum Krawieckim (1945) – Częstochowa
Spółdzielnia Uczniowska – Rusinów
Spółdzielnia Uczniowska – Częstochowa
Spółdzielnia Uczniowska „Promyczek” – Olbrachcice
Spółdzielnia Uczniowska przy Liceum Pedagogicznym (1945) – Olesno
Spółdzielnia Uczniowska – Częstochowa SP 18
Spółdzielnia Uczniowska – Wrzosowa
Spółdzielnia Uczniowska – Długi Kąt
Spółdzielnia Uczniowska – Dąbrowa Zielona
Spółdzielnia Skład Materiałów Piśmienniczych – Włoszczowa
Spółdzielnia Skład Materiałów Piśmienniczych – Siedlec
Spółdzielnia Skład Materiałów Piśmienniczych – Mariówka
Spółdzielnia Skład Materiałów Piśmienniczych – Częstochowa SP 21
Spółdzielnia Skład Materiałów Piśmienniczych – Częstochowa SP 15
Spółdzielnia Skład Materiałów Piśmienniczych – Częstochowa SP 7
Spółdzielca Księgarnia „Ognisko” – Opoczno

- Spółdzielnia Uczniowska przy Gimnazjum (1945) – Kamienica Polska
Spółdzielnia Uczniowska – Zalesice
Spółdzielnia Uczniowska – Częstochowa SP 1
Spółdzielnia Uczniowska – Częstochowa SP 8
Spółdzielnia Uczniowska – Izbiska
Spółdzielnia Uczniowska – Miedzno
Spółdzielnia Uczniowska – Krzepice
Spółdzielnia Uczniowska – Częstochowa SP 10
Spółdzielnia Uczniowska – Częstochowa SP 2
Spółdzielnia Uczniowska – Złochowice
Spółdzielnia Uczniowska – Częstochowa SP 11
Spółdzielnia Uczniowska – Częstochowa SP 3
Spółdzielnia Uczniowska – Kamienica Polska
Spółdzielnia Uczniowska – Liszka Górna
Spółdzielnia Uczniowska – Częstochowa SP 14
Spółdzielnia Uczniowska – Zwierzyniec II
Spółdzielnia Uczniowska przy Gimnazjum „Nauka i Praca” (1945)
Spółdzielnia Uczniowska – Częstochowa SP 17
Spółdzielnia Uczniowska – Częstochowa SP 22
Spółdzielnia Uczniowska – Kuźnica Kiedrzyńska
Spółdzielnia Uczniowska – Łobodno